

INTERNATIONAL CONFERENCE
“Global Horizons in Philology and Pedagogy: Experiences of Turkic Nations”
September 25, 2025

ZOONİMLƏRLƏ BAĞLI FORMALAŞMIŞ İNANCLAR

Əsədova Sevinc Sabir qızı
ADPU, Xarici Dillər Mərkəzi
E -mail: sevinj_asadova@yahoo.com,
Tel: 0517012330

Açar sözlər: inanclar, folklor, bayquşlar, mövhuma

Keywords: beliefs, folklore, owls, superstition

Ключевые слова: мифы, фольклор, совы, суеверие

Cəmiyyətdə heyvanlarla əlaqədar formalaşmış inanclar dünyanın bütün xalqlarında olmuş, eyni zamanda Azərbaycanın bütün ərazilərində müşahidə edilmiş və bu gün də vardır. Nümunələrə baxaq: 1)Həyəti-bacanı pis gözdən qorumaq məqsədilə it kəlləsinin ağaca keçirilib, görünən yerdə basdırılması [1, s.83]. Yəni bağa pis nəzərlə baxan adamın gözü həmin kəllələrlə rastlaşanda kəsərdən düşəcək. 2)Göyərçin mələkdir, onu öldürən xeyir tapmaz. Ona görə ki, göyərçin müqəddəs quşdur, mələklərdən hesab olunur. Ona görə də bir çox ərazilərdə, eləcə də Azərbaycanda göyərçin ovlanmır və əti yeyilmir. 3)“Hansı həyətdə bayquş ulasa, ev yiyəsi qorxar, tez duz-çörək gətirib quşun qabağına qoyub deyər:səni duz-çörəyə and verirəm burdan get. Guya quş həmin yerə bir də gəlməz. Bayquşun hər hansı bir ərazidə ulamasını insanlar bədbəxt hadisə olacağına işarə kimi qəbul edirlər.4)Heyvanlarla bağlı başqa bir inanca görə isə, guya bir işin arxasınca gedən insanın qarşısına pişik (qara pişik) çıxarsa, xeyirliyə deyil və s.[1, s.86]. Bir işin arxasınca gedərkən qarşından pişiyin, xüsusilə də qara pişiyin keçməsi Azərbaycanda yaxşı əlamət sayılmır. İnanclar və onlara münasibət türkdilli xalqlarda daha geniş inkişaf etmiş, rus dilində və qismən də ingilis dilində rast gəlinir. İngilis folklorunda bayquşlar:

Bayquş qaranlıq quşu olduğuna görə pis assosiasiyaya malikdir, belə ki qaranlıq həmişə ölümü xarakterizə edir. 18-19-cu əsrlərdə Robert Blair and William Wordsworth adlı şairlər bayquşu əcəl quşu-can alan quş adlandırmışlar. O dövrlərdə insanlarda belə bir inanc yaranmışdı ki, xəstə adamın pəncərəsinin qarşısından bayquş ucarsa və ya qıy vurarsa o adamın tezliklə öləcəyinə işarədir. İngiltərədə digər bir inanca görə bayquşun görünməsi soyuq havanın və ya fırtınanın gözlənilməsinə işarədir.

Anbar qapısına bayquşun mismarlanması 19-cu əsrdə şeytandan qorunma kimi qiymətləndirilirdi. Digər ingilis inancına görə, əgər sən bayquş olan ağacın başına fırlansan o sənə baxa-baxa öz boynunu sındıracaq. Erkən ingilis təbabətinə görə alkoqollu bayquş yumurtası ilə müalicə olunmuş. Bayquşun yumurtası kül olana qədər bişirilir və görməni yaxşılaşdırmaq üçün istifadə olunmuş . Bayquş ətinin bulyonunu uşaqlara içirdirmişlər ki göyöskürəyi sağaldır. Şimali İngiltərənin bəzi hissələrində isə bayquş görmək xoşbəxtlik sayılır.

İngilislərdə orta əsrlərdən mövhumatçılıqda və folklor nümunələrində at nalının uğur gətirməsi barədə inanclar mövcuddur. Əfsanəyə görə bir gün şeytan maskalanaraq çatal dırnağına nal vurdurmaq üçün dəmirçinin kürəsinə gəlir. Danstan adlı dəmirçi əvvəlcə razılaşıır amma sonra maskanın arxasından şeytan olduğunu gördükdə onu zindəndə bağlayır və ona isti kəlbətinlə hücum edir. Şeytan yalvar-yaxar edir amma dəmirçi onu bir şərtlə azad edir ki, bir də at nalı asılmış yerlərə getməsin. At nalı dırnağı aşağı şəkildə asılmalıdır ki ağırlığı götürsün. Danstan uzun müddət dəmirçi olaraq qalmadı. Sonralar o arxiyepiskopa çevrildi. Və ölümündən sonra müqəddəs hesab edildi. Bu günə kimi də at

nalının uğurlu olması fikri insanlar arasında qalmaqdadır. Hətta Azərbaycan rayonlarında evlərin üzərində at nalının yapışdırılması “bərəkətli” olmağa işarə edilir.

Türkdilli xalqlarda fərqli bir fikir formalaşmışdır ki, çöl quşlarının bir növü olan bayquşlar, əsasən, xarabalıqlarda məskən salırlar. Buna görə də insanlarda mənfi emosiyalar yaradırlar. Elə bu cəhətdən də bu quşların hər hansı bir həyətdə görünməsi insanları qorxudur, həyəcanlandırır. Hətta bu quşun xalqın təfəkküründə formalaşmış mənfi münasibət özünü, bayquş kimi ulamaq- ifadəsində saxlamışdır. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, bayquş adlanan quşa qarşı münasibət də dünyanın hər yerində eyni olmamışdır. Avropa xalqları, ingilislər, slavyanlar onu müdrik, adil heyvan nəzərində görmüşlər. Quşun insanların gözünə görünməməsinin səbəbi isə onun gecə quşu olması, gündüz bayquşun gözlərinin yaxşı görməməsi ola bilər.

Yazı yarandıqdan sonra xalqların yaratdığı ədəbi nümunələrdə də eyni tendensiya insanların heyvanlara münasibəti, insanla təbiətlə vəhdəti, qarşılıqlı əlaqəsi, təbiətin bir parçası olması öz dəqiq ifadəsini tapmışdır.

“Dədə Qorqud” kitabından verilmiş nümunələr kitabda zoonimlərin fəal işləndiyini söyləməyə, oğuz türklərinin heyvana, xüsusilə də həm döyüşdə, həm də təsərrüfatda atlara mehriban münasibət göstərdiyini söyləməyə əsas verir. Eyni cəhət “Koroğlu”dastanında da müşahidə edilir.

Araşdırmalar nəticəsində məlum olur ki, qədim türk mifoloji təfəkkürünü əks etdirən dastanlarımızda at igidin dostu, döyüş yoldaşı kimi dəyərləndirilir.

Yuxarıda qeyd edilənlər belə bir fikir söyləməyə əsas verir ki, bütün ədəbi nümunələrimizdə, növbədən, janrıdan asılı olmayaraq heyvan obrazlarına, xüsusilə də at obrazlarına rast gəlirik. Bu isə, öz növbəsində, bədii ədəbiyyatda at kultu və onun cəmiyyətdə rolu probleminin öyrənilməsi məsələsini aktuallaşdırır. Atın simvolik mənası güc, gözəllik, azadlıq və qüvvət deməkdir. Keltlər b.e.ə. 500-cü ildə Britaniya və Qərbi Avropada yaşamışlar. Kelt simvolu kimi (celtic symbol) – at müharibə anlamında döyüş, qəhrəmanlıq, torpaqların qorunması kimi başa düşülür. Onlar atı Günəş Allahına məxsus heyvan kimi səsləyirdilər. Romanlar atların həyatın davamlılığı simvolu olduğuna inanırdılar və hər oktyabr ayında Mars Allahına at qurban edərmişlər. Onun quyruğunu isə məhsuldarlıq və dirçəliş rəmzi kimi saxlayardılar.

Müsəlman Şərq aləmində isə at günəşə və işığa bənzədilir. Şəfəq atları qaranlığı əridir, gün çıxır, hava açılır, kainat aydınlığa qərq olur- kimi ifadələr müsəlmanlara məxsus intibah ədəbiyyatında özünə yer almış ifadələrdir. Bu fikirlərə əsaslanaraq söyləyə bilərik ki, cəmiyyət yarandığı gündən insan və at arasında yaranan dostluğun kökləri lap qədimdir. Hətta ailənin bir üzvü kimidir. Bu cəhəti “Koroğlu” dastanında da fərq etmək mümkündür. Dastanda: 1. At qəhrəmanın ən yaxın dostu, qardaşıdır. Dastanda Koroğlunun dilindən Həməzəyə, Eyvaza ünvanlanmış lirik parçalarda həmin motiv öz dolğun ifadəsini tapmışdır [2, s. 198].

İSTİNADLAR:

1. Qaşqarlı, M. Divani- lüğət- it- türk: [46 cilddə] / M.Qaşqarlı. Əliyev, H.Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir: [46 cilddə] / H.Əliyev. – Bakı: Azərənşr, – 45 c. – 2013, – 83 s.
2. “Kitabi- Dədə Qorqud”. – Bakı: Öndər, – 2004, – 376 s